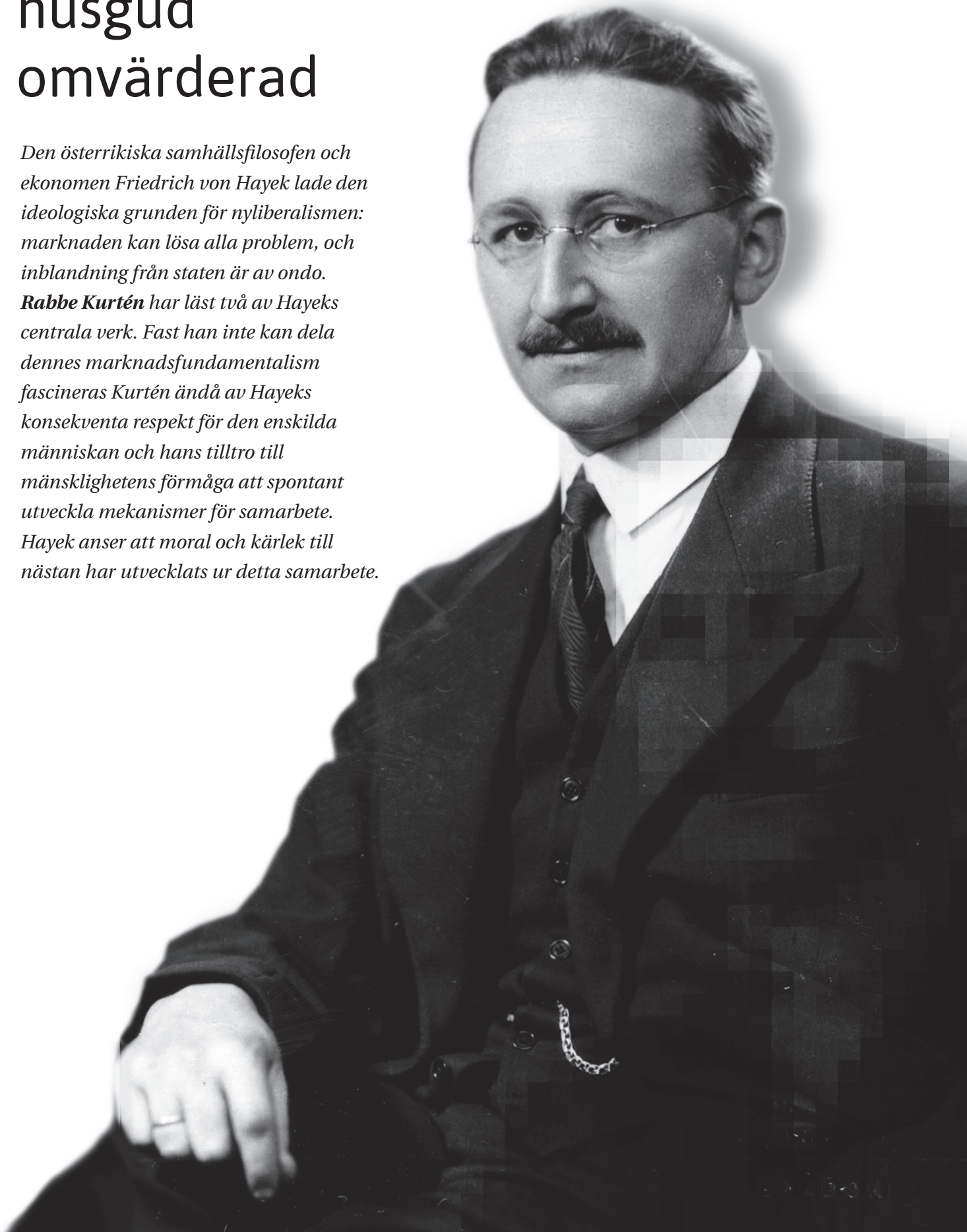

Nyliberalismens husgud omvärderad

Den österrikiska samhällsfilosofen och ekonomen Friedrich von Hayek lade den ideologiska grunden för nyliberalismen: marknaden kan lösa alla problem, och inblandning från staten är av ondo.

***Rabbe Kurtén** har läst två av Hayeks centrala verk. Fast han inte kan dela dennes marknadsfundamentalism fascinerar Kurtén ändå av Hayeks konsekventa respekt för den enskilda människan och hans tilltro till mänsklighetens förmåga att spontant utveckla mekanismer för samarbete. Hayek anser att moral och kärlek till nästan har utvecklats ur detta samarbete.*

I en intervju 1987 uttalade **Margaret Thatcher** de bevingade orden: "Det finns inget sådant som *samhället*. Det finns enskilda män och enskilda kvinnor och det finns familjer." Vad hon vände sig emot var föreställningen att så fort människor fick problem så förväntade de sig att "samhället" eller regeringen skulle ta över ansvaret för att lösa problemet. Detta Thatchers uttalande var ett av trappstegen i den nedmontering av välfärdssamhället som västvärlden genomgått från Thatcher och **Reagan** till i dag. En av de samhällsfilosofer som lade den ideologiska grunden för denna övergång till nyliberalism hette **Friedrich August von Hayek** (1889–1992).

Hayek föddes i Österrike, deltog som frivillig i första världskriget, etablerade sig efter kriget som ekonom inom den österrikiska skolan, verkade först i Österrike, flyttade på trettioalet till England där han var professor vid London School of Economics, verkade en tid i USA vid universitetet i Chicago, dock inte vid den nationalekonomiska institutionen utan vid "Kommittén för socialt tänkande". På sextioalet flyttade han tillbaka till Europa och var verksam i Freiburg och Salzburg till sin död.

Under den stora depressionen på trettioalet forskade han kring svängningar i ekonomin och hamnade i konflikt med **John Maynard Keynes**, som menade att lösningen på den ekonomiska krisen var att staten gick in och stimulerade efterfrågan. Hayek försvarade marknaden i linje med den österrikiska ekonomiska skolan och menade att statliga ingrepp bara skapade instabilitet och störningar i marknaden. Eftersom det nationalekonomiska etablissemangen accepterade Keynes hamnade Hayek i skymundan och blev aldrig riktigt erkänd som nationalekonom förrän han 1974 fick det så kallade Nobelpriset i ekonomi som han då delade med

vändighet att leda till förtryck och inskränkningar i medborgarnas frihet och i förlängningen till rent totalitarism, detta därför att alla medborgare inte naturligt delar den övergripande målsättningen utan måste tvingas att omfatta den. Han hämtar sina skräckexempel främst från Nazityskland men inbegriper även den socialistiska planekonomin i Sovjetunionen i sina fördömanden. Han medger visserligen att statliga ingripanden och inskränkningar i medborgarnas frihet kan vara motiverade i till exempel en krigssituation där en hel nation upplever sig ha en gemensam, övergripande målsättning – att försvara sig, att uppnå fred, att besegra en fiende. I fredstid, när inget yttre hot föreligger kan demokrati och individuell frihet bara bevaras i ett samhälle där befolkningen kan tillgodose sina personliga preferenser på en fri, konkurrensutsatt marknad.

Boken blev inte populär när den utgavs, kriget pågick och även efter kriget ansågs statliga ingrepp i ekonomin vara nödvändiga i återuppbyggandet, i många länder ville man dessutom skapa ett modernt välfärdssystem med sociala skyddsnät och trygghetsförsäkringar. Minst tre förlag i USA refuserade boken innan den till slut antogs vid universitetet i Chicago. Sen dess har den sålts i hundratusentals exemplar bara i USA och översatts till ett flertal språk. Hans sista verk heter *The Fatal Conceit* och har undertiteln *The Errors of Socialism* där han som namnet antyder slutligt gör upp med det som han uppfattar som den socialistiska villfarelsen. Den boken utkom 1988, alltså före murens fall och sovjetsystemets kollaps.

Inte blind tro på homo economicus

Hayeks verk, särskilt de två här nämnda, kan inte betraktas som läroböcker i ekonomi, inte heller primärt som resultat

Samhället måste tillåta ett decentraliserat beslutsfattande där den enskilda individen själv kan välja vad han behöver och vill ha av det som finns att tillgå. Marknaden tillhandahåller en struktur för detta.

Gunnar Myrdal. Det ligger en stor portion ironi i detta eftersom Gunnar Myrdal representerade vad man kunde kalla "social ingenjörskonst", något som Hayek i allt sitt tänkande bekämpade och ansåg vara en ren omöjlighet.

Den bok som gjorde Hayek känd, först beryktad och så småningom berömd, hette *Vägen till trälldom* (*The Road to Serfdom*). Den skrev han först som ett längre memo tidigt på trettioalet, utvidgade den senare och gav ut den som bok i England medan världskriget ännu pågick och de national-socialistiska och fascistiska staterna fortfarande existerade. Där tar han kategoriskt avstånd från all form av socialism – med socialism menar han då i princip all statlig inblandning i ekonomin från små statliga ingrepp till ren planekonomi. Hans grundtes är att när överheten i form av en stat ställer upp planmål för ekonomin kommer detta med nöd-

av nationalekonomisk forskning. De är rätt populärt skrivna samhälls- och historiefilosofiska spekulationer. Om man bortser från hans fundamentalistiska tilltro till marknaden så innehåller hans tankevärld många intressanta iakttagelser. Framför allt fascinerar jag, med min dragning till frihetlig socialism och anarkism, av hans konsekventa respekt för den enskilda människan och hans tilltro till mänsklighetens förmåga att spontant och oplanerat utveckla fungerande mekanismer för samarbete över alla gränser. Hayek är inte själv "nyliberal" i den meningen att han skulle mena att marknad och konkurrens förutsätter ett allas krig mot alla, tvärtom, han avvisar kategoriskt **Hobbes** tes om att människor i naturtillstånd är varandras fiender och därför behöver en överhet för att hålla de primitiva drifterna under kontroll. Hayek talar om det naturliga samarbetet i den

lilla kretsen som en förutsättning för mänsklig överlevnad och om en moral av omhändertagande och kärlek till nästan som en etik som uppkommit och spontant utvecklats ur detta samarbete. Moralen är inte en skapelse av rationellt tänkande utan ett resultat av de känslor och beroenden som upplevs i den snäva kretsen av närstående och som fortfarande, enligt Hayek, har sin tillämpning inom denna lilla krets. I den stora världen gäller andra regler och alla försök att rationellt skapa en universell etik av utilitaristisk typ är dömda att misslyckas eftersom vi aldrig kan överblicka och känna till alla konsekvenser av våra handlingar.

Hayek är inte heller en rättrogen nyliberal i den meningen att han skulle begränsa sin människosyn till *homo economicus* (den ekonomiska människan) och se detta som en korrekt modell för mänskligt beteende. För Hayek är alla mänskliga individer unika, var och en har sina personliga strävanden, drömmar och preferenser. Därför är det omöjligt för en enskild (suverän) att överblicka och planera för hur allas behov och önskningar ska kunna tillfredsställas. Samhället måste tillåta ett decentraliserat beslutsfattande där den enskilda individen själv kan välja vad han behöver och vill ha av det som finns att tillgå. Marknaden tillhandahåller en struktur för detta. Den information den enskilda konsumenten behöver är kunskap om vad som finns (utbudet) och om vad saker och ting kostar (priset). Med den informationen kan alla själva avgöra vad som är mest begärligt i det existerande utbudet med hänsyn till pris, betalningsförmåga och personliga preferenser. Ingen utomstående behöver tala om för någon vad hen ska välja.

I sina böcker förundrar sig Hayek över hur den komplexa struktur av ömsesidigt beroende och anonymt samarbete som världshandeln utgör har kunnat uppstå utan att någon direkt har skapat eller planerat systemet. Pappret vi skriver på är ett resultat av att skogsägare har vårdat sin skog och avverkat och sålt träd till en massafabrik där man med hjälp av kemikalier som andra har producerat och tillhandahållit har framställt pappersmassa som i sin tur i en pappersfabrik har valsats och torkats till papper, skurits och delats upp i lämpliga portioner och erbjudits till försäljning och sedan i slutändan köpts in av handlare som sålt pappret till konsumenter eller boktryckare för användning eller ytterligare förädling. Ingen i nätverket behöver mer än lokal information, han vet vad han kan tillhandahålla och vilket pris han vill ha. Om ingen köper mitt papper till det pris jag begär så får jag väl sänka priset och om det pris jag blir erbjuden är så lågt att jag inte tycker det är värt besväret så får jag välja att göra något annat.

Det som Hayek gång på gång vill framhålla är att man inte behöver anta någon konstruktör för att förklara hur detta system har kunnat uppkomma, naturen är full av exempel på att komplexa strukturer "skapar" sig själva när omständigheterna är de rätta. Livets uppkomst brukar framhållas som ett exempel på att sannolikheten att livet uppkommit "av en slump" är så liten att man måste anta en konstruktör, Gud. Men uttrycket "av en slump" är missvisande, tydligen har de kolföreningar som bygger upp levande materia sådana egenskaper att när vissa organisk-kemiska föreningar träffar på varann så binder de varandra till sig och bygger på det sättet upp allt mer komplexa föreningar. Slumpen ligger närmast i att de träffar på varandra, inte i vad som händer när de väl gör det. Hayek hänvisar också till evolutionen. Varianter som klarar sig bra överlever och förökar sig mer än de sämre anpassade och på det sättet har den naturliga utvecklingen frambringat alltmer komplexa organismer. På samma sätt vill han se en kulturell utveck-

ling på gruppnivå i mänsklighetens historia, grupper med beteenden som fått dem att fungera väl och leva gott har fungerat som exempel för andra, det gynnsamma beteendet har spritt sig och så småningom till exempel resulterat i den globala marknaden.

Ojämlikhet är en naturlig bieffekt

Problemet med Hayeks texter är hans övertro på att marknaden mer eller mindre automatiskt ska lösa alla problem. Jag kan hålla med honom om att framväxten av den globala marknaden är en imponerande, spontan bedrift av mänskligheten. Marknaden är inte ond i sig, den är en väl fungerande mekanism för distribution av varor och tjänster och även i viss mån för fördelning av resurser till produktion av de nyttigheter mänskligheten behöver. Men marknaden skapar även problem som Hayek inte vill kännas vid. Han vägrar att se monopolisering och kartellbildningar som ofrånkomliga problem som kan behöva särskilda åtgärder och restriktioner. Han ser inte ekonomisk ojämlikhet som ett problem, den är en naturlig bieffekt av en väl fungerande marknad. Den privata maktutövning som vår tids stora ekonomiska ojämlikhet fört med sig tar han inte upp. Han hann aldrig se hur dagens spekulationsmarknad drar resurser från produktiva investeringar eftersom ingen tillverkningsindustri kan lova avkastning i paritet med de kortsiktiga spekulationsvinsterna. Han kunde knappast föreställa sig att vi står inför ett globalt hot i klimatfrågan som marknaden av allt att döma inte kan hantera, hotet kräver måhända en krigstida ekonomisk styrning för att kunna avväjas. Och slutligen, han tror som så många andra att den historiska utvecklingen tagit slut nu, han kunde inte föreställa sig vad ny teknologi kan innebära, att marknadens prismekanism kanske kollapsar helt när tillverkningen av varor blir gratis tack vare robotteknologi och automatisering.

Det stora spöket för Hayek och för liberalerna, både de traditionella och de "nya", är överheten, staten. Staten är ett spöke även för anarkismen som menar att människor kan komma överens och samarbeta även utan påbud uppifrån. Jag tror att vi alla måste ompröva vår föreställning om staten som en överhet. Den bilden lever kvar från en tid när staten var suveränens verktyg för att styra över sina undersåtar. I dag består staten av våra valda representanter satta att förvalta allas våra gemensamma tillgångar. Staten behövs – det kan även Hayek medge – för att upprätthålla rättsstaten, det vill säga allas likhet inför lagen. I det sammanhanget kan det vara värt att påpeka att ett system med grundtrygghet eller medborgarlön mycket väl kan förenas med Hayeks marknadssyn så länge det gäller lika för alla, då snedvrids inte konkurrensen. Och eftersom Hayek framför allt bygger sina argument på erfarenhet så skulle antagligen även han vara tvungen att medge att de nutida försöken att privatisera och konkurrensutsätta samhällenas infrastruktur inte har fallit väl ut. Här kan behövas gemensamma (statliga) satsningar för att alla ska ha lika tillgång till de tjänster infrastrukturen tillhandahåller.

Rabbe Kurtén

Skribenten är numera pensionerad ICT-konsult i Stockholm och har medarbetat i Ikaros i tidskriftens begynnelse och medverkar sporadiskt i Ny Tid.